

Cumhuriyet Döneminde İlköğretim Okullarında Okutulan Hayat Bilgisi Dersi Programları ve Değerlendirilmesi

Cavit BİNBAŞIOĞLU

G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Emekli Öğretim Görevlisi

ÖZET

Bu bildiride Cumhuriyet döneminde yürürlüğe girin Hayat Bilgisi dersi programlarının ve özellikle 1998 tarihli yeni Hayat Bilgisi Programı'nın bir çözümlemesi ve değerlendirilmesi yapılacaktır. Yeni programda Hayat Bilgisi dersinin niteliğine uygun düşmeyen noktalar ve eksiklikler vardır. Bu araştırmada bunlar tartışılacak, düzeltilmesi ve eksiklerinin tamamlanması ile ilgili öneriler ortaya konacaktır.

Anahtar Sözcükler: Hayat Bilgisi, Program Geliştirme, Zihin Gelişimi, Zihinsel Süreçler, Eğitim ve Öğretim Amaç ve Hedefleri, Öğretim Yöntemleri.

GİRİŞ (SORUN)

Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi'nin Ocak 1998 tarihli (Cilt: 61, Sayı: 2484) nüshasında yeni "Hayat Bilgisi Programı"nı yayımlamıştır.

Hayat Bilgisi dersi, Cumhuriyet döneminde ilk kez 1926 tarihinde kabul edilen İlkokul Programı ile eğitim bilimleri literatörümüze girmiştir. Daha önce "aynı konu" yönetimine göre, bunun yerine çeşitli dersler okutulurdu. Bu dersin kendine özgü bir özelliği vardır. Bu ders, ilköğretimde kabul edilen "Toplu öğretim" sisteminin içinde yer alan önemli bir derstir. Bu sistemin âdeta can damarıdır. 1926 programının belirlediği üzere, âdeta beekemiğidir.

Toplu öğretim konusunda ilk eserlerden biri olan M. Aziz (Aksülek)'in "Toplu Tedrisin Esasları" adlı kitabında belirttiği üzere, Hayat Bilgisi dersi, öğretimi, eğitimin bir aracı olarak kabul eder. (Binbaşoğlu, 1994, s. 343) Yani, okulda asıl olan eğitimidir; öğretim, bunun bir aracıdır. Bu, özellikle Hayat Bilgisi dersi için doğrudur. Eğitimin işlevsel olmasını, hayat ile işbirliği yapılarak öğretilmesini ister. Ayrıca Hayat Bilgisi dersi bütün derslerin temelidir. İlkokuldaki diğer dersler, hep bu derse dayandırılacaktır. (İlk Mekteplerin Müfredat Programı, 1926, s. 3) Her ders bu dersten çıkar. Bunun için denilebilir ki, ilköğretimde, özellikle ilk üç yılda okulda bir ders vardır; o da Hayat Bilgisi dersidir. Diğer Türkçe, Aritmetik, Matematik, Resim-İş, Yazı, Müzik ve Beden Eğitimi dersleri, aslında, bu dersin birer uzantısından ibarettir.

Öte taraftan Hayat bilgisi dersi, amaç, konu ve yöntemleri ile, çocuğun zihinsel gelişimine uygun ve onu geliştirici nitelikte bir derstir. Bu konuda bir otorite olan değerli eğitimimiz A. Fuat Baymur'un belirttiği üzere, "İlkokulun ilk sınıflarında bulunan çocuklar, eşya ve olayları (büyükler gibi) kavrayamazlar; onlar, varlıklarla olayları, kendilerine doğal görüldükleri şekilde, toplu olarak bir arada inceleyebilirler." (Baymur, 1949, s. 93)

Bu nedenlerle, bu dersi, yetişkinlere özgü bir ders gibi görmemek gerekir.

Hayat Bilgisi dersi, çocuk psikolojisinin gelişmesine paralel olarak önce Avrupa'daki ülkelerin okullarına, sonra da bizim ilkokullarımızın programlarına girmiştir.

Hayat Bilgisi dersi, esas olarak, bir "çevre" dersidir. Çocuğun fiziksel ve toplumsal çevreye etkin uyumunu sağlar. 1926 tarihli İlkokul Programında Hayat Bilgisi dersi, bu anlayışla yer almıştır. Bu anlayış, 1926, 1948, 1968 tarihli İlkokul Programlarında da sürdürülmüştür.

1998 tarihli yeni Hayat Bilgisi programında ise, amaçlar, üniteler, öğretim yöntemleri bakımından, genelde, bu anlayışı benimser ve daha açık bir şekilde sokar gibi görünmekle birlikte, vurguladığı noktalarda, dersin yukarıda belirttiğimiz niteliğine ters düşecek bir anlayış sergilenmektedir. Bu araştırma, bunları ortaya koymaya çalışacaktır.

YENİ HAYAT BİLGİSİ PROGRAMININ BÖLÜMLERİ

1- Programın Uygulanmasıyla İlgili Esaslar:

Yeni Hayat Bilgisi Programı, Türk Milli Eğitimin Amaçları ve Türk Milli Eğitiminin Temel İlkeleri ile başlamaktadır. Bunu, "Programın Uygulanmasıyla İlgili Esaslar" izlemektedir. "Amaç"lar bölümünü bundan sonraki bölüme bırakarak, önce "uygulama ile ilgili esaslar"ı inceleyelim:

Bu bölümde "Hayat Bilgisi" dersinin niteliği tanıtılmadan, doğrudan birtakım esaslar sıralanmıştır. Burada "toplu öğretim" kavramına, anımsatma kabilinden olsun, bile hiç yer verilmemiştir. Üstelik, bir de 9. madde ile, Hayat Bilgisi dersi ile Türkçe, Matematik, Fen Bilgisi (oysa 1. devrede Fen Bilgisi yok), Resim-İş, Müzik ve Beden Eğitimi dersleri "arasında bir **paralellik** sağlanmalıdır." diye bir ilke getirilmiştir. (Hayat Bilgisi Programı, 1998, s. 9)

Burada "paralellik" sözü, tatmin edici değildir. "Paralellik" başka, "bağlanma" ya da "dayandırılma" başkadır. Biraz önce belirttim. İlk üç sınıfta sanki bir ders vardır. O da Hayat Bilgisi dersidir. Diğer derslerin konuları bu dersten çıkar. Kendi özel tekniklerini kazandırmak için diğer derslere de yer verilir. Programda geçen "paralellik" sözü, bu anlam vermez. Sonra, nicin "sağlanmalıdır" gibi bir **dilek kipi** kullanılıyor? Bu, önceki programlarda olduğu gibi "sağlanacaktır" şeklinde kesinlik ifade eden bir sözcük olmalıdır.

1998 tarihli Hayat Bilgisi programında da "her öğrencinin ilgi, ihtiyaç ve yetenek bakımından ayrı olduğu belirtilerek, öğretimin öğrencinin "hazır bulunusluluk" durumuna göre yapılacağı belirtilmiş bulunmasına karşın, Hayat Bilgisi dersinin, bütünüyle, bir "çevre incelemesi" dersi olduğu, bu derste öğrencinin çevreye etkin bir uyum yapan iyi bir yurttaş yetiştirileceği, esaslı bir biçimde **vurgulanmamıştır**. Oysa, bu husus, 1926 programında ve daha sonraki programlarda vardı.

"Programın Uygulanmasıyla İlgili Esaslar" bölümünde (Madde:3) "bilinenden bilinmeye, basitten karmaşığa, kolaydan zora, yakından uzağa, somuttan soyuta" gibi genel öğretim ilkelerine uyulacağı belirtilirken, Hayat Bilgisi dersinde "güncellik" (aktüalite) ilkesine öncelikle yer verileceği üzerinde durulmamıştır. Oysa bu ilke, diğer mantıksal ilkelerden önce gelmeli ve bundan söz edilmeliydi. Oysa, Hayat Bilgisi dersinin kendine özgü olan asıl öğretim ilkesi budur. Her sabah, dersten önce bile, üç beş dakika içinde güncel olaylar üzerinde kısa bir tartışma yapılması, bu ilkeye uyumun bir kanıtıdır. Güncel çevre sorunları üzerinde bu sırada durulur.

Öğretmene, program konusunu seçmede yetki verilmesi de aslında bu ilke ile ilgilidir. Böyle bir yetki 1998 programında da verilmiştir. Fakat bu da bir dilek şeklindedir.

Yine bu kısımda "yaparak ve yaşayarak öğrenme"ye ağırlık verilmesi istenmekle birlikte, ünitelerin işlenmesinde "soru-cevap yöntemi", çok kez ön planda yer almaktadır. Bu program hazırlamada, çelişkili bir tutumdur. Oysa, gerçekte, Hayat Bilgisi dersinde hiç soru-cevap yöntemi uygulanmalıdır. Rahmetli eğitimcimiz A. Fuat Baymur, böyle bir dersi, "boş lâl" dersi olarak nitelerdi. Kitabında da bunu yazmıştır. (Baymur, 1949, s.3) Böyle bir yöntem, zorunlu olarak bazı derslerde kullanılsa bile, bunun programa geçmemesi gerekir. Programda yer alan böyle bir yöntem, öğretmenleri yanlış yola doğru sürükleyebilir.

1998 tarihli Hayat Bilgisi programında, eski programlarda olmayan, hedefler ile öğrenme üniteleri arasındaki ilişki, bir belirtke tablosunda gösterilmiştir. Ayrıca kurtuluş ve kutlama günleri ile belirli gün ve haftalar, belirtilmiştir. Gözlem ve testlerle değerlendirme yapılması istenmiştir. Ünite ile ilgili olarak öğretilebilecek bazı terimler sıralanmıştır. Bununla ilgili olarak verilen örnekler-tam olmasa bile öğretmene bir kılavuzluk yapması bakımından, iyi ve değerlidir. Programın getirdiği asıl yenilik de bunlardır ve değerlidir.

Programdaki Hayat Bilgisi dersinin söz konusu ettiğimiz nitelikleri yeniden gözden geçirilmelidir. Hayat Bilgisi dersinin niteliğine uygun bir öğretim yapılabilmesi, bu niteliklerin öğretmen tarafından iyice bilinmesine bağlıdır. Bunlar bilinmez ve programda yer almazsa, çok kez, meslek bilgisi almadan (ya da yeter derecede almadan) mesleğe katılan öğretmen arkadaşlar, kendileri yetişkin halde iken öğrendikleri bilim dersleri gibi Hayat Bilgisi dersi öğretmeye kalkabilirler. Bunun örnekleri görülmüştür. Bunun önüne geçmek için, önceki programlarda olduğu gibi bu hususların da programda yer alması gerekir.

Hayat Bilgisi Programı'nın yine bu bölümünde bu programa uygun olarak hazırlanacak ders kitaplarının forma sayıları (sınıflara ve kâğıt ebatlarına göre) de gösterilmiştir. A4 kâğıdına göre, birinci sınıfta 12, ikinci sınıfta 14, üçüncü sınıfta da 14 formalık ders kitapları hazırlanabilecektir.

Bu da Hayat Bilgisi dersinin niteliğine uygun bir davranış değildir. Hayat Bilgisi dersinin kitabı olmaz. Hayat Bilgisi dersinin kitabı, "hayattır; "hayatın kendisi" dir. Hayat Bilgisi dersinin kitabı olursa, ders, bütün anlamını kaybeder; öğrenciyi kitap ile başbaşa bırakır; hayatı unutturur; çocuğu ezberciliğe sürükler. Hayat Bilgisi dersinin öğretim yönetimi olan gözlem, deney, iş ve yaşama; yerini "kitap"a bırakır. Bu dersin kitabı olursa, bütün bu yöntemler, "okuma yöntemi" ne indirgenir. O zaman, gözlem, deney, iş ve yaşama, yöntemleri, boşuna söylenmiş yöntemler haline gelir.

Bununla birlikte, bu sözlerimizden, "bu derste hiç kitap kullanmayacağız" anlamı da çıkarılmamalıdır. Hayat bilgisi dersinin kitabı olacaksa, bu kitap, çocuğun doğayı incelemesine ve bir iş yapmasına yardım eden, ona kılavuzluk eden, çocuğu düşündüren, ona gözlem, deney ve iş yapma olanakları sağlayan bir kitap olmalıdır. Bilgi veren kitap değil. Böyle eserler, 1970'lerden önce vardı. Değerli idi. M. Ali Eren'in "Faal Metoda Göre Hayat Bilgisi" bunlardan biridir. Ayrıca çevre incelemesini konu edinen kitaplar vardı. Bunlar iyi idi. Bu kitaplardan yararlanılabiliirdi. Son yıllarda bu ders için ayrı bir kitap yazdırılınca bunların hepsi unutuldu. Hayat, kitaptan öğrenilir hale geldi. Kanımca bu uygulamadan vazgeçilmelidir.

2- Hayat Bilgisi Dersinde Amaç, Hedef ve Davranışlar:

1998 tarihli Hayat Bilgisi Programı'nda amaçlarla ilgili olarak önce Türk Millî Eğitimninin Temel Amaçları, Türk Millî Eğitimninin Temel İlkeleri, 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nundan aynen alınmıştır. Bunları, İlköğretim Kurumları Yönetmeliği'nin 5. maddesinde yer alan İlköğretimin Amaçları izlemiştir. Bir hatırlatma olması bakımından, programda bu amaçların yer alması uygundur.

Bunun arkasından, 26 madde halinde, "Hayat Bilgisi Dersinin Genel Hedefleri" sıralanmıştır. Bu, "Türk milletinin bir bireyi olmaktan başlayarak, çevreyi koruyabilmeye ve teknolojik yeniliklerden yararlanabilmeye" kadar uzun bir liste oluşturmaktadır. (Hayat Bilgisi Programı, 1998 s. 13)

Bu listede sıralananların hemen hepsi -genel de olsa-başka üerslerde gerçekleştirilebilecek hedeflerdir. Hemen hepsi yanlış değil, fakat, daha çok uzak hedefleri göstermektedir. Bunun için buraya "çocukların yaş ve zihin düzeylerine göre" gibi bir kayıt konmuş olması uygun olurdu. Buraya somut hedefler konabilirdi. Daha doğrusu, bunlara, "Hedefler" yerine "Amaçlar" denebilirdi. Bilindiği üzere, "amaçlar" ile "hedefler" arasında fark vardır. "Hedefler" çok daha belirgin, yakın amaçlardır. Bunların gerçekleşmesiyle amaçlara ulaşılmış olur. 1968 tarihli İlkokul Programında yer alan Hayat Bilgisi Programında, bu amaçlar ve hedefler daha uygun bir biçimde sıralanmış idi.

Bununla birlikte, 1926, 1936, 1948 ve 1968 tarihli İlkokul Programlarında Hayat Bilgisi dersinin amaçlarının sıralı ve düzenli bir şekilde tam olarak saptanıldığı söylenemez. Bu amaçlar, değişik yerlerde değişik şekillerde yer almıştır. "Amaçlar" kısmında, okutulacak ünitelerle ilgili genel amaçlar yer almıştır. Hayat Bilgisi dersinin asıl amaçlarının bunlardan farklı olması gerekir. Bu dersin amaçları, dersin okula konuş nedeni ile ilgilidir. Bunlar da sunlar olabilir:

1. Daha sonra öğretilecek Sosyal Bilgiler ve Fen Bilgisi derslerinde öğrencilere kazandırılacak bilgi, beceri, tutum ve alışkanlıklarla ilgili temel kavram ve yaşayışları kazandırmak;

2. Öğrencilerde yaşlarının gereği olarak var olan "öznel düşünme" tarzından, "nesnel düşünme" tarzına geçmelerini sağlamak; (Buna, kısaca, bilimsel olmayan düşünce tarzından bilimsel düşünce tarzına geçmek de diyebiliriz.)

3. 7-9 yaşlarında bulunan çocukların "toptan algılama" ya da "senkretik algılama" ya da "global algılama" olarak, bilinen algılama özelliğine uygun olan ünite ya da hayat konularının öğrenilmesini sağlamak.

4. Öğrencilerin, içinde buldukları fiziksel ve toplumsal çevreye, her yönüyle başarılı ve etkin bir biçimde uyumlarını sağlamak. (Bu, tamamıyla "eğitim"e ya da "uygun davranışların kazandırılması"na yöneliktir.)

Hayat Bilgisi dersinin asıl varlık nedeni, bu ve benzeri amaçlardı. Bu da çocuğun o sıradaki dünya görüşünün, zihin gelişmelerinin ortaya koyduğu bir gerekliliktir. Hayat Bilgisi, gerçekte, bir "gerçekler bilgisi"dir. Aslında, aynı esaslar, derecesi gittikçe azalarak, 9-15 yaşlarında okutulan diğer dersler için de geçerlidir.

Her sınıfın Hayat Bilgisi programının başında, o sınıf için, "özel hedefler" saptanmıştır. Bunlar, o ders bakımından, o sınıfta okutulacak konuların amaçları olmalıdır. Bunlar da çok soyut bir biçimde saptanmıştır. Örneğin, 1. sınıfta: "Tüketici bilgisi, uzayı tanıyabilme, yeniliklerden yararlanabilme, zamanı iyi değerlendirme" gibi amaçlardır. Bunlar 6-7 yaşlarında bulunan çocuklar tarafından gerçekleştirilecek amaçlar mıdır? 6-7 yaşlarındaki bir çocuk, uzayın nesini tanıyacak? Bu hedefe ulaşmak için, 1. sınıf programına, "Güneş ve Dünyamız" diye bir ünite konmuş. (s.28) Birinci sınıftaki bir ana kuzusu, -genel bilgi vermek için de olsa- bu konuyu kavrayabilir mi? Bu yaz altı yaşındaki torunum Ödül, deniz kıyısında güneşin battığını gördüğü zaman, "Dede, güneş denize battı" diyordu. Bu çocuğa, dünyanın yuvarlaklığı öğretilebilir mi? Gece ve gündüzün nasıl oluştuğu öğretilebilir mi? Mevsimlerin nasıl oluştuğu öğretilebilir mi? Öğretirse ne olur? Bunları çocuk sorsa bile, hemen öğretmek mi gerekir? Eski 1968 programında, bu ünite 3. sınıfta öğretilirdi. Bu, bu programda

1. sınıfa alınmış. Ayrıca 2. ve 3. sınıfta da var. Bu bakımdan, amaçlar da yeniden gözden geçirilmelidir.

Bir kez sunu iyi bilmek gerekir: Hayat Bilgisi dersi, bir "Çevre İnceleme", "Çocuğu çevreye karşı bilinçlendirme" dersidir. Bu "çevre" de, çocuğun yaş ve sınıf düzeyine göre değişir. Birinci sınıf için çevre, aile ve okul çevresidir. İkinci sınıf için çevre, bunlarla birlikte, mahalle ya da semttir. Komşu mahalle ve semtlerdir. 3. sınıf için çevre de gözün ulaşabildiği (duyu organlarından gözün görebildiği) uzak çevredir. Bu nedenle, "Dünyamız ve Gökyüzü" ünitesi, olsa olsa, bu sınıfta, biraz temas edilecek bir çevredir. 1968 programında da bu, böyle idi. Bu nedenle, hedeflerle birlikte, her sınıfta, ünite konuları da yeniden gözden geçirilmeli ve program, çocuk psikolojisinin verilerine uydurulmalıdır.

3- Hedef ve Davranış İlişkileri:

İyi bir öğretim programında, genel olarak, amaçlarla ya da, özel olarak, hedeflerle "mutabakat", yani öğrenme konusu arasında bir ilişki bulunur. Bir öğrenme konusunun iyi öğrenilip öğrenilmediği, bu hedeflere uygun davranış gösterilmesiyle belli olur. Zaten, öğrenme, öğrenen kişinin yahut öğrencinin seçtiği, yahut secilen hedeflere göre, bunlara uygun davranış göstermesiyle belli olur. Bunun içindir ki, temelde, "öğrenme, kişinin, vasantılar aracılığıyla "kalıcı davranış" değiştirmesi" olarak kabul edilmektedir. Örneğin, terli iken su içen çocuk, bunun sakıncasını sözle ifade etse bile, bu, bir "öğrenme" değildir. Bu anlamda, "öğrenme", pek azdır. Ama, iste gerçek öğrenme, gerçek davranış değişikliği budur. Biz, çok kez, ezberlenen (zihne alınan) şeyin, sorulduğu zaman sözle yanıtlanmasını "öğrenme" olarak kabul ederiz. Bu yanlıştır. "Davranış, genel anlamda, kişinin görülen ve görülmeyen her türlü bedensel, ruhsal ve zihinsel etkinliğe verilen ad" (Oğuzkan, 1993, s.32) olmakla birlikte, kişinin, özellikle, ahlâk bakımından gösterdiği tutumla ilgili hareketlerdir. Gerçek davranış, böylece ahlâk ve toplumla ilgili hareketlerdir. Hayat Bilgisi Programında gösterilen hedef ve davranışlarda biz bunları göremiyoruz. Bir tarihin bir ismin bilinmesi, bir "davranış" olarak gösterilmiştir.

Programda bütün isim ve tarihler birer "davranış" olarak gösterilirse, bunlarla ilgili birer hedef de kolayca saptanmış olur. O zaman, "yılda dört mevsim olduğunu bilmek" bir hedef olur. Bunların adlarını söylemek bir davranış olur. Bu, bizi, anlamlı anlatımın ya da düşünce üretmenin bir zıddı olan "kelimecilik"e kadar götürür. Bu ise, eski bir öğretim anlayışıdır. Yeni Hayat Bilgisi Programında "Hedefler" in çoğu, bilgi ve kavrama yönelik olarak saptanmıştır. "...yi kavrama" ya da "... bilgisi" gibi. Bunların neler olduğunu söylemek ya da yazmak, birer "davranış" olarak gösterilmiştir.

Önceki öğretim programlarında bir dersin amaçlarının belirtilmesiyle yetinilir; bunu, öğretimiyle ilgili açıklamalar ve konular izlerdi. (Daha önceki programlarda bu da yoktu.) Öğretmen, bu amaçlara göre, ders konularının amaçlarını ayrıca belirlerdi. Öğretim de bunlara göre yapılırdı. 1950'lerden sonra B.S. Bloom'un eserleri ya da bu eserleri kaynak alan başka eserlerin yayımlanmasıyla, programlarda, program geliştirmenin bir gereği olarak, ünite ile ilgili hedefler de gösterilmeye başlanmıştır. (Ertürk, 1972, s. 63-76) Fakat, burada yetişkinler için olduğunu sandığım aşamalı sınıflamaya da uyulmamıştır. Oysa, bunların değerli olduğuna inanıyoruz. Fakat, çocuklar için değil. Çünkü çocuklarda çözümlenme ve birleşim yeteneği tam gelişmemiştir.

Programın çerçevesini göstermesi bakımından, bu, kuşkusuz, iyidir. Fakat, bunlar, bir kitaba yazılır, oradan okutulur, sonra bunlar sorulunca orada yazılı olan davranışlar, "söyleme ve yazma" şeklinde yanıtlanırsa ve bu da "davranış" olarak gösterilirse, sakıncalı olabilir.

"Hayat Bilgisi" dersinin bir kitabı olunca, sanırım, bunlar bizde yapılacaktır. Ama, ünite konuları, böyle değil de, bir gözlem, bir deney, bir iş ya da yaşama şeklinde yapılırsa ve bu sırada istenen bilgi, beceri, tutum ve alışkanlıklar kazandırılırsa, başarılı bir öğretimi yapılmış olur. O zaman, her davranış, sözle değil, bir iş ya da sorun çözme içinde gözlenir ve değerlendirilir. Programda "gözlemlerle de değerlendirme yapılmasından" söz ediliyorsa da, ağırlığı tamamen buna vermekte yarar vardır. Aksi takdirde, öğretimi, ezberciliğe terketmiş oluruz.

Bununla ilgili olarak, bir de yeni programda, her ünitenin başında, iki üç satır içinde "ünitenin önemi" diye bir kısım vardır. Bir şeyin önemi demek, o şeyin niçin gerekli olduğu, o olmasa ne gibi durumlarla karşılaşılacağına bilincinde olmak" demektir. Yani, bu, bir bakıma "amaç" demektir. Nitekim, ilkokul 1. sınıfının 2. ünitesi olan "Sınıf Etkinliklerine Katılım ve Görev Paylaşımı"nda "Ünitenin Amacı...." diye açıklanmaya başlanmıştır. Bu nedenle, "Ünitenin Önemi" başlığının "Ünitenin Amacı" ya da "Ünitenin Amaçları" olarak değiştirilmesi gerekir. Zaten, daha önce de belirttik. Her ünitenin bir ya da birkaç amacı olur. Bu amaçlar, onun kısımları olan "ünite konular"nda birer hedef olarak gerçekleştirilmeye çalışılır. Hedeflere ulaşılarak "amaç", amaçlara ulaşılarak "gaye" (erek) gerçekleştirilmiş olur. Yeni programda bunlar birbirine karıştırılmıştır.

Burada, bu konu ile ilgili olarak, şunu da belirtmek isteriz:

Çağdaş eğitimde çocuğun karşısına "belli amaçlarla" çıkılmaz; çocuğa, belli amaçların gerçekleştirilmesi için yönlendirme yapılmaz; baskı ve zor kullanılmaz. Çocuk, eğitimde, daha çok, kendi amaçlarını kendi seçer ve yapacağı etkinlikleri kendi belirler; kendi uygular. Öğretmen, onlara yalnızca kılavuzluk eder. "Öğrenci merkezli" dediğimiz yeni eğitim ve öğretim anlayış ve uygulamalarının özünde bunlar vardır. Bu, yıllar önce, yüzyılımızın ünlü eğitimcilerinden John Dewey tarafından şöyle anlatılmıştır:

"Çocuğun hemen her hareketi, öğretmenin emir ve isteğine göre olduğu; hareketin akışlarında, sırayı, derslerinin ve başkalarının belirlediği durumlarda, hedeflerden (çocuğun kendi saptadığı hedeflerden) söz etmek saçmalık olur." (Dewey, 1958, s. 120)

Burada su sonuca varabiliriz: B.S. Bloom'un önerilerini anlamada ve uygulamada, kanımca, yanlış ya da eksik olan bir taraf vardır. Bununla ilgili olarak çağdaş diğer görüşleri de dikkate alarak, yeni bir yorum yapılmasına gerek vardır, sanıyorum. Biz, Bloom'un dediklerini belki de yanlış anlıyor, yanlış uyguluyoruz. Bu nedenle, ünitenin seçiminde olduğu gibi, programda üniteye uygun olarak seçilecek hedeflerde çocuğun da bir payı olmalıdır. Mevcut amaçları, çocuğun isteyeceği, ilgi duyacağı bir biçime sokmak yanında, çocuğun bizzat kendisinin de seçeceği amaçlar bulunmalıdır. Çocuk, böylece oluşturulacak hedefler doğrultusunda gözlem, deney, iş ve yaşama etkinliklerinde bulunmalıdır. Çocuğun kendi kendine ya da grup içinde yapacağı çalışmalar, onda, hedeflere uygun davranış değişikliklerine yol açmış olmalıdır. Bu yapılmazsa, öğretmen, mevcut amaçlara uygun soruları doğru yanıtlayan her çocuğu, "başarılı" görür. Bugün de genellikle yaptığımız budur. O zaman da ezbercilikten kurtulamayız. Bunun için, Hayat Bilgisi programında gösterilmiş olan hedefler yeniden gözden geçirilerek, özellikle, ahlâksal davranışa yol açacak hedefler belirlenmeye çalışılmalıdır.

1948 tarihli İlkokul Programının Hayat Bilgisi dersi ile ilgili bölümünde, her ünitenin sonunda, "Eğitsel Sonuçlar" diye bir bölüm vardı. Örneğin 1. sınıfın ilk ünitesi olan "Dersanemiz" ünitesinin sonunda şöyle bir eğitsel sonuç vardır:

"Yerlere kâğıt atmayalım. Sınıfımızın tahtasını daima temiz bulduralım. Sıralarımızın ve sınıfta bulunan başka eşyanın sık sık tozunu alalım. Bu işlerle uğraşan arkadaşlarımıza yardım edelim." (İlkokul Programı, 1948, s. 46)

Yine aynı programın "Açıklamalar" kısmında da şu hüküm yer almıştır: "16-Programda Hayat Bilgisi konularının sonuna 'Eğitsel Sonuçları' başlığını taşıyan paragraflar eklenmiştir. Bunlarda sözü geçen kayıtlar, çocuklara nasihat şeklinde söylenmeyecek, konuların işlenmesi sırasında çıkan fırsatlardan yararlanılarak, bu sonuçlara, öğrencilerin kendiliklerinden varmaları sağlanacaktır." (İlkokul Programı, 1948, s. 44)

İşte bunların hepsi birer davranıştır. Öğretim, bu davranışları gerçekleştirecek bir biçim almalıdır.

"Öğrenci merkezli bir öğretim" e yol açabilmek için, hedefler, öğrencilerin ilgi ve isteği ile saptanmış hedefler haline getirilmeli ve bunlara, öğrenciler, kendi hedeflerini eklemelidir. Bunun için, programda hedeflerin sonuna, "Ayrıca sizin ya da öğrencilerin saptayacağı hedefler" diye bir kısım eklenebilir.

4- Hayat Bilgisi Dersinin Ünite ve Konuları:

Her şeyden önce, "ünite" ve "konu" kavramlarının ne olduğunu da iyi bilmek gerekir. Ünite, ilkökul çağındaki çocuklar için, yaşamsal değeri olan ve birbiriyle doğal ilişkileri bulunan konuların bir "bütün" halinde ortaya konmasıdır. Yani, ilkökulda ünite, 'mantık yoluyla, bir araya getirilmiş konular bütünü' değil; bir 'doğal ilişkiler bütünü'dür. Bu anlamda bir ünite, Carter V. Good'un Eğitim sözlüğünde şu hususları içermektedir: "Ünite, bir öğretmenin kılavuzluğunda yapılan ve değişik etkinlik ve yaşantılara yer veren, merkezî bir sorun ve amaç etrafında geliştirilen planlama, uygulama ve değerlendirme çalışmalarını kapsar." (Good, 1973, s. 629)

Bunun böyle olmasına karşılık, öteden beri yapılan şudur: Birtakım konular, mantıksal olarak kısımlarına ayrılıyor. Bunların bir araya getirilmesine de "ünite" deniyor. Bu, 1998 programında da böyle olmuştur. Böylece, "ünite", bir "konular bütünü" haline getirilmiştir.

1949 yılında toplanan Dördüncü Milli Eğitim Şûrası'nda eğitimcimiz Vedide Baha Pars, bir konuşmasında bu durumu eleştirerek şöyle demişti: "Ünite"yi "bahis" (konu) karşılığı olarak kullanıyoruz.

"Bahis (konu), mantıksal bir sınıflamadan ibarettir. Bilgiler, mantığın süzgecinden geçirilerek, 'bilimsel' dediğimiz bir sıralamaya tabi tutulmuşlardır. Çocuk psikolojisi bize, çocuğun kafasının olgun insanın kafasından başka türlü işlediğini göstermektedir. Bilgilerin, mantıksal değil, fakat psikolojik sınıflamaya tabi tutulmasına 'ünite' diyoruz. Ünitenin en belirgin nitelikleri, bütünlüğü, kapsamı içine girenleri alması (efradını cami oluşu), yaşamsal ve pratik değeri oluşudur. Programı yapanda ya da uygulayanda bu anlayış yok ise, bahislerin adına ünite demekle hiçbir şey yapılmış olmaz; tıpkı eskisi gibi, çocuklarımıza bilgi yüklemek hastalığından (illetinden) kendimizi kurtarmamış oluruz." (Dördüncü Milli Eğitim Şûrası, 1949, s. 251)

Yeni programda da, bazı üniteler, eski programlarda olduğu gibi, adı "ünite" olmakla birlikte, daha kapsamlı konuları içermektedir. Oysa bunlar, öğrenci istek ve ilgisine yönelik bir biçimde ifade edilebilirdi. Örneğin:

1. "Okula Başlıyorum" ünitesi "Okulda Neler Yapacağız?"
2. "Sınıf Etkinliklerine Katılım ve Görev Paylaşımı" ünitesi, "Sınıfta Hangi Etkinlikleri Nasıl Yapacağız"
3. "Cumhuriyet Bayramı ve Atatürk" ünitesi, "Niçin Cumhuriyet Bayramı Yapıyoruz? Atatürk Yurdumuzu Nasıl Kurtardı?"

4. "Ben ve Ailem" ünitesi, "Ailemizi Tanıyalım" ya da "Evinizde ve Ailemizde Kimler Var? Bir Birimize Karşı Devlerimiz" gibi bir ünite şeklinde yer alabilirdi.

O zaman, ünitenin anlamına uygun, somut bir belirleme yapılmış olurdu. Yukardaki örnekler, programda ünitenin, çocuklara göre değil, yetişkinlere göre ifade edildiğine birer kanıtıdır. Öte taraftan, böyle bir uygulama, eğitimde program geliştirmenin tekniğine de daha çok uygundur. Bir program geliştirme uzmanı olan Prof. Dr. Fatma Varış, "Eğitimde Program Geliştirme" adlı eserinde bunu şöyle ifade eder: "Program hazırlamada (çok kez bir 'soru' eklenerek tasviri ve normatif (muhteva oluşmasına) muhtevaya yer verilir." Konuya Varış, 1971, s. 135)

Üniteye uygun etkinlik şekilleri yaşamsal ve pratik olmalıdır. Bunlar, ünitenin adını hemen altında yer almalıdır. Yani, o ünite ile ilgili olarak yapılacak işler, konular yerine birer anımsatma kabilinden, buraya yazılabilirdi. Aslında, o üniteye uygun etkinlik şekilleri de, çevreye ve öğrencilerin ilgi ve gereksinimlerine göre, öğrencilerin bizzat kendileri tarafından saptanmış olmalıdır. Buraya "konu" yerine yazılacak şeyler, yapılacak işlerin tamamı değildir. Öğrencinin kendisinin saptayacağı hedeflere uygun konular ya da etkinlik şekilleridir. Bunun için "Ayrıca sizin yapmak istediğiniz etkinlikler" diye bir kısım bulunabilirdi. Böylece, çevreye ve öğrencilerin ilgi ve gereksinimlerine göre gelişen etkinliklere de yer verilmiş olurdu. Ünite konularının psikolojik sınıflandırılmasında, genellikle, şöyle bir yoldan gidilebilir:

1. İncelenecek olayın ya da nesnenin kendisinin ne olduğu;
2. Onun bize (ya da insanlara) ne verdiği;
3. Daha iyi (ya da daha etkili) olabilmesi için, bizim ona ne vereceğimiz ya da bizim ona nasıl bakabileceğimiz v.b.

Toplu öğretimin ilk uygulayıcılarından O. Decroly'nin çalışmalarında da bunları görüyoruz. 1926'da yayımlanan M. Hamaide'nin "Decroly Usulü" adlı kitabında da üniteler böyle geliştirilmiştir. (Hamaide, 1926, s. 71)

Herhalde, Vedide Baha Pars'in **psikolojik sınıflandırma** sözü ile amaçladığı da budur. Yine M. Hamaide'in kitabında "Soğuğa karşı koruma" konusu, gözlemle başlamıştır. Bundan sonra, hayvanlar kendilerini nasıl korurlar? Onlar bizi nasıl korur? Biz, onları nasıl koruruz? (A.g.e., s. 71) Daha sonra da bunların nedenleri üzerinde durulmuştur, bunları, sözlü ve yazılı anlatım vb. izlemiştir. (A.g.e., s. 71-93) Böylece öğrenciler, özel düşünceden nesnel düşünceye götürülmüş oluyor.

Öte taraftan, 1998 programında "birleştirilmiş sınıflar"dan hiç söz edilmemiştir. 1968 programı ile bu sınıfların öğretiminde karşılaşılan sorunlar, bir ölçüde, ortadan kaldırılmıştır. Bu program ile, ilkokulun her sınıfında, Hayat Bilgisi dersi ayrı ayrı mı verilecek? Bu husus aydınlığa kavuşmamıştır.

5- Hayat Bilgisi Dersinde "Öğrenme/Öğretme Etkinlikleri" yahut Öğretim Yöntemleri:

Yeni Hayat Bilgisi Programında "Ünite ve Konular" belirtildikten sonra, "Öğrenme/Öğretme Etkinlikleri" diye bir bölüm yer almıştır. Böyle bir bölüm, bundan önceki programlarda yoktu. Öğretmene kılavuzluk etmesi bakımından, böyle bir bölümün konması yerinde olmuştur. Fakat, bunlar incelendiği zaman, gözümüze şöyle bir tablo seriliyor:

Örneğin, "Güneş ve Dünyamız" ünitesinde, öğretmen, çocukların karşısına geçmiş,

"Bir Dünya Bırakan Biz Çocuklara" başlıklı bir şarkı öğretiliyor. (Bu, herhalde çocukları üniteye karşı ilgilendirmek için olacak.)

Sarkı söyleyerek ilgilendirme olur mu? İnceleme ve araştırma sonucu "Dünya"nın önemi ve değeri anlaşıldıktan sonra, belki böyle bir şarkı öğretmek, daha uygun olmaz mı? Dünya modeli incelenmektedir. Dünyanın şekline benzeyen cisimlerden örnek vermeleri istenmektedir. Dünya üzerinde karalar ve denizlerin olduğu model küre üzerinde gösterilmektedir. Bir film gösterilerek orada dünyayı güneşin ısıttığı, aydınlattığı, canlıların büyümesine ve gelişmesini sağladığı örneklerle anlatılmaktadır. Model küre üzerinde gece ve gündüzün oluşumu gösterilmektedir.

Birinci sınıftaki çocukların bunları anlayacağı çok kuskuludur. Öğretmen, bu sırada doğru söyler, sorar; çocuğa sorar; çocukta da doğru yanıtlar alır. Fakat, konu öğrenilmiş midir? Sanmıyorum (Öğrenmenin ne olduğuna daha önce değindik.) Çünkü, çocuğu dünyamız ve gökyüzü ile ilgili olarak neler öğrenmek istediğini bilmiyoruz. Ayrıca, çocuk bu sırada bir iş yapmamıştır. Sadece dinlemiştir. Kafaya bir şeyler koymuştur. Sonra da sorulunca bir şeyler söylemiştir. O kadar.

Öğrencilere bir ünite de neler öğrenmek istedikleri sorulur. Her öğrenci bir şeyler öğrenmek ister. Bunlar tahtaya yazılır. Bunlar, programda yok ise öğrenciler, bunlarla da ilgilendirilmeye çalışılır. Sonra bunlar, gruplandırılarak kümelere, ilgi ve istekleri üzerine dağıtılır. Bu işleri her küme ayrı ayrı yapabileceği gibi, her küme bir ya da birkaç işi üzerine alır. Bunlar, başka kaynaklardan da yararlanarak gözlem, deney, okuma, yazma, resimleme, koleksiyon, müzik ve hareket (canlandırma) vb. etkinliklerle işlenir. Bu sırada, gözlem ve deneyler üzerinde tartışmalar yaptırılır. Buna, konunun "zihnen işlenmesi" denir. Yine bu sırada, programda gösterilen levha ve ifişlerle, video kaset ve diğer araç ve gereçlerden de yararlanır.

Programda bir de "**Yöntemler**" kısmı yer almıştır. "Öğrenme / Öğretme Etkinlikleri" ver aldıktan sonra, böyle bir başlığa gerek yok sanıyorum. Zaten, "öğrenme/öğretme etkinlikleri", "yöntemler"i içerir. Burada belirtilen yöntemler arasında "Anlatım", "Soru-Cevap" var. "Anlatım" diye bir yöntem yok, sanıyorum. Bu "Anlatma" yani, eski "Takrir" yöntemi olmalıdır. Böyle de olsa, bu yöntemleri "Hayat Bilgisi" dersi ile ilgili bir programa yazmamak gerekir. Bunu gören öğretmenin, diğer yöntemleri bırakarak, bu yönteme ağırlık vermesi ihtimali vardır. Bu nedenle, bunu sakıncalı görüyoruz.

Bu bakımdan, 1968 tarihli Hayat Bilgisi Dersi programında daha eğitsel açıklamalar vardı. Söyle:

"Hayat Bilgisi dersi, bir gözlem, yaşama, iş ve deney dersidir. Onun için bu derste, öğrencilerin esya ve olaylarla **bizzat karşı karşıya gelmelerine** ve bunları, yaş ve seviyelerine uygun bir şekilde incelemelerine yol açılacaktır." (İlkokul Programı, 1968, s. 40) Ayrıca, Hayat Bilgisi dersinde oyundan ve dramatizasyondan da yararlanır.

2. "Hayat Bilgisi dersi, Fen Bilgisi ve Sosyal Bilgiler gibi ikinci devre derslerinin birinci devredeki temeli olmakla birlikte, niteliği bakımından, onlardan ayrılır. Bu ders, çocuğa içinde bulunduğu tabii ve sosyal gerçeği, onun ruhsal durumuna uygun olarak, 'bütün' halinde kavratmaya uğraşır. Bu bakımdan, tabii ve sosyal hayatla ilgili varlıkları ve olayları, bunlar arasındaki bağılılığı bozmadan, (1948 programında buna **organik bağ** deniyordu) gözden geçirir." (İlkokul Programı, 1968, s. 41)

1968 Programı, biraz sonra da şu açıklamayı yapar:

"Bir hayat safhası (ünitenin bölümleri) içinde coğrafya, tarih, tabiat ve toplulukla ilgili

varlıklar ve olaylar, birbirleriyle olan doğal ilişkilerini muhafaza ederek, yan yana ve iç içe yer alırlar. Onun için, Hayat Bilgisi, çocuklara bir hayvan ya da bitkiyi, tasvir, sınıflama, anatomik bakımdan inceleme gibi zooloji ve botanik bilimlerinin gerektirdiği bir yoldan yürüyerek değil, **çocuk ve çevresi ile** olan ilişkisi bakımından inceltir." (İlkokul Programı, 1968, s. 41)

Hayat Bilgisi dersinin özü, niteliği ve yöntemleri, bu satırların arasında gizlidir. Bunları yeni programda göremiyoruz. Hiç değilse, eski programlarda olduğu gibi vurgulanmamıştır. Oysa, bunlara öğretmenin gereksinimi vardır.

İkinci maddede de Hayat Bilgisi dersinin, büyüklerde olduğu gibi, bir bilim dersi olarak öğretilmeyeceği yazılıdır. Ünitinin kendisi de çocuğun ruhsal durumuna uygun olacaktır. Burada bir iki cümle ile anlatılmak istenen şey, psikolojide önemli bir yer tutmaktadır. 20. yüzyılda Çocuk Psikolojisinde önemli bir otorite olan Jean Piaget'nin araştırmaları, yukarıda eğitimcimiz Vedide Baha Pars'tan aldığımız bir alıntıda da belirtildiği üzere, çocukların mantığı, yetişkinlerin mantığı gibi değildir. Biz, çok kez, çocuğun da kendimiz gibi düşündüğünü sanırız. Oysa, bu böyle değildir. Çocuk, yetişkin gibi düşünmeye, ancak erginlik (buluş) çağından sonra, yani 15-16 yaşından sonra başlar.

1. Piaget'ye göre çocuk, okula geldiği zaman zihni bir yetişkin gibi gelişmemiştir. "İşlem öncesi" dönemin izlerini taşır. Şöyle:

1. Kocaman bir mantarın suda yüzmesi ile küçük bir çivinin batması olayını açıklamama:

2. Esit miktardaki su, iki değişik kaba konduğu zaman, bunun aynı miktarda olduklarını söyleyemez. Söylese de zaman zaman tereddüde düşer.

3. Benzerliklerden yararlanarak bir muhakeme yapar. Fakat bu, tam bir muhakeme değildir. Bunun için bir sakallıya "dede" denmiş ise, her sakallıya "dede" der.

4. Gerçekleri kendine göre değiştirir. Canı portakal yemek isteyen çocuğa, "o daha olgunlaşmamış, yeşil" dersiniz. "yeşil"e "sarı" diyebilir.

5. Cansız bir nesneyi canlı olarak tasarımılayabilir.

6. Bir nesne ya da olayın nedenini bir başka nesne ya da olayda değil, onun bir özelliğinde ya da cin, peri şeytan gibi doğa üstü varlıklarda arar.

7. Çözümleme ve birleşim yeteneği yoktur. Bunun için, açıklamaları öyküsel ve betimseldir. Çocuk, "çünkü" sözcüğünü kulansa bile, bu, bilinçli değildir. (Piaget, 1939, s. 174)

Bu benzeri düşüncelere "çocuk gerçekliği", "öznel düşünce", "benmerkezci" (egosantrik) düşünce" gibi adlar verilir. Kısaca, hepsi, nesnel ya da bilimsel düşüncenin zıddıdır.

Hayat Bilgisi dersi, gözlem, inceleme, deney ve iş yardımıyla, çocuğu bu durumdan kurtararak, zaman içinde, bilimsel düşünceye ulaştıracaktır. Bu yöntemler, çocuğun "somut işlemler" döneminde zihnin gelişmesini sağlayacaktır. Bunun için de her gözlemin, her deneyin ve her çalışmanın sonunda "konunun zihnen işlenmesi" demek olan tartışmaya yer verilir. Bu sırada, ünitenin işlenmesine esas olan amaçlara ya da hedeflere uygun tutum ve davranışlar geliştirilir. Programda bunlar da belirtilmemiştir.

6- Hayat Bilgisi Dersinin Araç ve Gereçleri:

Hayat Bilgisi dersinin araç ve gereçleri, doğanın kendisidir. Doğada bulunan araç ve gereçlerdir. Bunlar bulunamadığı zaman, bunların yerine geçecek harita, resim, slayt, film ve benzeri araçlardan yararlanılabilir.

Hayat Bilgisi derslerinde kitaba gerek olmadığını daha önce belirtmiştik. En çok yapılacak iş, çevre gezileri ve deneyler olduğuna göre, bunlara yardım edecek el kitapları kullanılabilir. Yine iş çalışmaları için böyle bir kitap bulunabilir. Böyle olunca Hayat Bilgisi dersinin kitabı, çocuğu, inceleme, araştırma, deney ve iş yapmaya yöneltici, bunların yapılmasına kılavuzluk edici bir kitap olması gerekir. Bu da çevreden çevreye değişeceğine göre, Türkiye ölçüsünde genel nitelikte değil, yerel nitelikte olur.

Bugünkü dünyada, özellikle kentlerde sınıfça geziler yapmak zorlaşmıştır. Bu durumda çocuklara inceleme ve araştırma ödevleri verilerek, aileleri ile birlikte, tatil günlerinde çocukların doğa ile, iş yerleri ile temasları sağlanmaya çalışılır. Müzelere grupça ve bireysel olarak ziyaretler yaptırılır. Bu işler, gelişmiş ülkelerde de böyle yapılmaktadır.

Çevreyi tanıtan kaynak kitaplardan da yararlanılabilir. Turizm broşürleri, bu konularda çok işe yarar.

Hayat Bilgisi dersi ile ilgili çevre incelemesine yönelten kitaplar bir zamanlar var idi. M. Ali Eren'in, "Hayat Bilgisi" adlı ikinci ve üçüncü sınıflarla ilgili kitabı bu bakımdan yararlı idi. Genel bir ders kitabı yerine bunlardan yararlanılabilir.

Toplu Öğretim Sistemi'nin ilk kurucularından O. Decroly, 1920'lerde çocukların kendi kitaplarını yine kendilerinin yazdığını söylerdi. Bunun için bizde de ilk yıllarda çocuklara birer Hayat Bilgisi defteri tutturulurdu. Çocuk, buraya Hayat Bilgisi derslerinde öğrendiklerini, şiirleri bazı matematik sorularını, öğrendikleri şarkıları vb. yazardı. Belki yapılması gereken şeyin en iyisi de budur. Bizde de Hayat Bilgisi derslerinde öğrenilenleri hatırlatmak için, "Hayat Bilgisi Çalışma Defteri" adıyla İzmir'de Fıasan-Âli Yücel İlköğretim Okulu Müdürü Ayhan Uyanık tarafından böyle bir kitap yazılmıştır. Bunun burada açıklanan anlayışa göre "hatırlanmaya yönelik" değil de, "öğrenmeye yönelik" olarak hazırlanması, daha uygun olacaktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Milli Eğitim Bakanlığının hazırladığı İlköğretim Okulları Hayat Bilgisi dersi programı hakkındaki bu tarihsel araştırmamızdan çıkan sonuç ve öneriler şunlardır:

1. 1998 tarihli Programda Hayat Bilgisi dersinin kendine özgü olan nitelikleri açıkça belirtilmemiştir. Hayat bilgisi dersinin ilköğretimin ilk üç yılında temel bir ders olduğu bilgilendirilmemiştir. Bu hususların hazırlanacak yeni programda açıkça belirtilmesi gerekir. Eski programlar, bu bakımdan, daha iyi hazırlanmış idi.

2. Yine 1998 programında Hayat bilgisi dersinin çocuğun zihinsel gelişiminin özelliklerine uygun ve onu geliştirici nitelikte bir ders olduğu üzerinde hiç durulmamıştır. Bu belirtilmediği gibi, hazırlanan programın çocuk mantığından çok, yetişkin mantığına göre düzenlendiği anlaşılmaktadır. Üniteler, mantıksal bir biçimde tasnife tabi tutulmuştur. Yetişkin mantığına göre olan bu sınıflandırmanın "çocuk mantığına göre" yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Bunun için sistemin kurucusu O. Decroly incelenen her üniteye olay ve varlıkların önce kendisi tanımalı, sonra onun çocuğa ya da insanlara ne gibi yararları dokunduğu, en sonra da onun daha iyi nasıl geliştirilebileceği üzerinde durulmalıdır. Program maddeleri, bu husus göz önünde bulundurularak, öğrencilerin ilgi ve gereksinimleriyle yeniden düzenlenmelidir.

3. Hayat Bilgisi dersi, esas itibarıyla, eğitimin verildiği ilk derstir. Bu derste, öğretim, "eğitim" in bir aracıdır. Her ünitenin işlenmesi sonucunda çocuk, toplumsal ve ahlâkî nitelikte davranışlar kazanmalıdır. 1948 programında her ünitenin sonunda kazanılması gereken bu

davranışların neler olduğu "Eğitsel Sonuçlar" başlığı altında verilmişti. Bu davranışlara yeni programda pek fazla yer verilmemiştir. Yeni programda "davranış" olarak gösterilenlerin hemen hepsi, birer "bilgi" ile ilgili tepkilerdir. Bu da çocuğu ahlâksal ya da toplumsal davranıştan çok, bilgi kazandırmaya götürür niteliktedir.

4. Hayat Bilgisi dersinin duyu organlarına ve bunların eğitimine, yani, örneğin, gözün daha iyi görmesine, kulağın daha iyi işitmesine yönelik bir ders olduğu sanki gözardı edilmiş gibidir. Hayat Bilgisi dersinin asıl görevi, çocuğa içinde bulunduğu çevreyi daha iyi tanıtmaktır. Bunun için, öğretimi, en yakın çevreden en uzak çevreye göre düzenlemek gerekir. Böyle iken daha 1. sınıfta 6. ünite "Güneş ve Dünyamız" adını taşımaktadır. Öğretmen kendisine verilen yetkiye dayanılarak, programda uygun olmayan bu ünite sırasını değiştirmek zorunda kalacaktır.

5. Yeni Hayat Bilgisi programında en başta Türk Milli Eğitiminin Amaçları, Türk Milli Eğitiminin Temel İlkeleri ve İlköğretimin Amaçları yer almıştır. Öğretmene bir anımsatma yapması bakımından, bu, uygun bir davranıştır. Derslerde öğretilecek ünitelerin amaçları, bu amaçlarla uyumlu olacaktır.

6. "Hedef ve davranışlar" arasında tam bir uyumun olmadığı kanısındayım. Bir tarih ya da rakamın ve bir sözcüğün öğrenilmesinin bir hedef ve ona verilecek bir rakamı ya da sözcüğün davranış olarak kabulü, bana biraz ters gelmektedir. Bu husus üzerinde biraz daha dikkatle düşünülmelidir. Daha önce belirttiğim gibi, davranışlar, toplumsal ve ahlâksal içerikli olmalıdır.

7. "Hayat Bilgisi Programının Uygulanması ile İlgili Esaslar" bölümünde noksanlıklar vardır. Yukarıda ilk üç maddede sözü edilen hususlar, bu kısma yerleştirilmelidir.

8. Ünitelerin seçimi ve islenmesiyle ilgili olarak sıralanan öğretim ilkeleri arasına, hatta hepsinden önce, "güncellik" (aktüalite) ilkesi eklenmelidir. programda bunun adı geçmemektedir.

9. "Öğrenme ve öğretme Etkinlikleri" bölümü, hemen tamamen, "öğretmen merkezli" olarak hazırlanmıştır. Bu, "öğrenci merkezli"ye çevrilmelidir. Her ünitenin gelismesi ve öğretiminde "öğrenci katılımını sağlamak" ön planda tutulmalıdır.

10. Programda yer alan "Ünitenin Önemi" bölümü, "Ünitenin Amaçları" olmalı ve bu amaçların her biri, daha belirgin bir biçimde "hedef" haline getirilmelidir. Bu hedefler arasında öğrencilerin kendilerinin seçeceği hedefler de eklenmelidir.

11. Programda "Üniteler" den sonra "Konular" yer almıştır. Bu konular bilimsel bir mantıkla çözümlenerek konmuştur. Bunlar, bu bildiride açıkladığım şekilde "cocuk mantığı"na göre yeniden düzenlenmelidir. Bu durum da "Konular" yerine "Hayat Konuları" denmelidir. Eski programlarda bunlara "Hayat Safhaları" denirdi. Böylece üniteyi oluşturan kısımları, daha çok somutlaştırmış oluruz. Bu da, "somut isimler dönemi"ni yaşayan çocukların zihinsel özelliklerine daha uygun olur.

12. "Öğrenme/Öğretme Etkinlikleri" ya da "Öğretim Yöntemleri" kısımları, öğretimde öğretmene kılavuzluk etmek amacıyla konmuştur. Bu bakımdan, bu, iyidir. Yukarıda belirttiğim gibi, birincisi "öğretmen merkezli" olmak yerine, "öğrenci merkezli" olmalıdır. Bunlardan birincisi olduktan sonra ikincisinin, yani "yöntemlerin" belirtilmesine gerek yoktur. "Öğrenme /Öğretme Etkinlikleri" zaten yöntem demektir.

"Öğrenme/Öğretme Etkinlikleri", öğrencilerin kendilerinin düşünmesine, planlamasına, çalışmasına ve değerlendirmesine yönelik değildir. Daha çok, sözle anlatmaya, soru sorup yanıt almaya yöneliktir. Bunlar, Hayat Bilgisi dersinin niteliğine ve amaçlarına ters

düser. Okulda bu ders ile ilgili çalışmaların sergilenmesi, yalnız ders yılı sonu sergisine bırakılmamalı, her dersin sonunda yapılan iş ve eserler sergilenmelidir. Bu okulun sosyal fonksiyonuna da hizmet etmelidir. Yani, bunlarla okul, halkı aydınlatıcı bir rol de üstlenmelidir. Bunlar, aynı programın 8-9. sayfalarında "İlköğretim Amaçları" arasında da yer almıştır.

Yine bu bölümde, Hayat Bilgisi dersinin bir gözlem, deney, iş ve yaşama dersi olduğu, öğretim yöntemlerinin de bu yöntemler olacağı vurgulanmamıştır. Bunlar, eski programlarda vardı. İnsan, bu durumda acaba çağın gelişmesiyle bu yöntemlerden vaz mı geçildi? diye Luskuva düşünüyor.

13. Programda yer alan "Kaynaklar" kısmında video kaset, levha ve afislerle, diğer araç ve gereçler yer almıştır. Fakat, doğanın kendisinden, doğada kurulmuş olan fabrikaya ve parka, müzeye, bir pazar yerine, bir postaneye geziden hemen hiç söz edilmemektedir. Yine derslerin işlenmesinde kılavuzluk yapacak, çevre ile ilgili kitap ve broşürlerden hiç söz edilmemektedir. Bu kaynaklara başvurulmadan, Hayat Bilgisi öğretilemez.

14. Programda, bundan sonra, "Ölçme ve Değerlendirme" kısmı geliyor. Burada örnek olarak, kimi ölçme soruları verilmiştir. Değerlendirmenin de bunlara verilen yanıtlara göre yapılacağı bildirilmiştir. Bunların öğretmene pek fazla bir yararı olacağını sanmamakla birlikte, hatırlatıcı bir rol alacağını umuyorum.

15. Her ünitenin sonunda, o ünite ile ilgili birkaç terim var. Bunlar, ünitenin işlenmesi sırasında öğrencilere öğretilmesi gereken sözcüklerdir. Bu sözcüklerle sınırlı kalmamalı, kosullu ile, bunlardan da yararlanılabilir. Bu bakımdan, bunları, bu programın getirdiği yenilikler arasında sayabiliriz.

16. Programın, "birleştirilmiş sınıflar" konusuna temas etmemesini bir eksiklik olarak görüyorum. Acaba, bu program, birleştirilmiş sınıflarda nasıl okutulacak? 1968 programı ile getirilen yenilik, bu programda geri mi alınmıştır? Bu hususta bir bilgiye rastlamadım.

Yenisi hazırlanıncaya kadar, burada söz konusu edilen değerlendirmelerin, öğretmenlerin sağduyusu ve meslek bilgileri ile, kısmen düzelebileceğine inanıyorum. Burada son söz olarak, sunu söyleyebiliriz:

Hayat Bilgisi, ilköğretim okullarının ilk üç sınıfında okutulan tek ders gibidir. Diğer dersler, buna dayandığı gibi, bütün öğretim basamaklarında okutulan dersler de bu derse dayanır. Bu derste, bütün derslerin özü vardır. İlköğretimde her ders Hayat Bilgisi dersinden kaynaklanır.

Yani, bu derslerin hepsi, önce Hayat Bilgisi dersi ile bağ kurularak, daha doğrusu, kaynaştırılarak öğretilmeye başlanacaktır. Yoksa, her ders, Hayat bilgisi ile -programda ifade edildiği gibi- paralellik sağlanarak değil.

Beni sabırla dinlediğiniz için hepinize teşekkür eder, saygılar sunarım.

KAYNAKÇA

Baltacıoğlu, İsmail Hakkı. **Toplu Tedris**. İstanbul, 1938.

Baymur, A. Fuat. **Hayat Bilgisi Dersleri**. İstanbul: Keban Matbaası, 1949.

Binbasıoğlu, Cavit. **Eğitim Psikolojisi**. Ankara: Yargıcı M. 1995. Dokuzuncu Basım.

Binbasıoğlu, Cavit. Türkiye'de 'Toplu Öğretim' Anlayışının ve Uygulamalarının Tarihsel Gelişimi. 'G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Yeni Dönem: Bahar' 94, s. 2, 1994.

Dördüncü Millî Eğitim Şûrası, Millî Eğitim bakanlığı Tayini, 1949.

Dewey, John. "Demokrasi ve Terbiye", **Armağan 1957-1958**. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi. 1958.

Ertürk, Selâhattin. **Eğitimde 'Program Geliştirme'**. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Basımevi. 1972.

Good, Carter V. (Ed.). **Dictionary of Education**. McGraw - Hill Book Company. 1973. Third Edition.

Günçe, Gülseren. **Çocukta Zihin Gelişimi**. Ankara: Baykan Matbaası. 1973.

Hamaide, M., "**Decroly Usulü**". Çeviren: Leman Sadrettin. İstanbul: Millî Matbaa. 1926

Hayat Bilgisi Dersi Programı, 1998 (T.C. M.E.B Tebliğler Dergisi, Cilt: 61. Sayı: 2484 Ocak 1998)

Jersild, A. T., **Çocuk Psikolojisi**. Çeviren: Gülseren Günçe. Cilt: 3. Ankara Yeni Desen Ticaret L.St. Matbaası, 1972.

Maarif Vekâleti. **İlk Mekteplerin Müfredat Programı**, İstanbul: Millî Matbaa. 1926.

Millî Eğitim Bakanlığı. **İlkokul Programı**. İstanbul Millî Eğitim B. 1948

Millî Eğitim Bakanlığı. **İlkokul Programı**. İstanbul: Millî Eğitim B., 1968.

Piaget, Jean. **Çocukta Dil ve Düşünce**. İstanbul: Devlet M., 1938.

Piaget, Jean. **Çocukta Hüküm ve Muhakeme**. İstanbul: Devlet M., 1939.

Piaget, Jean. "**Tabii Bilimlerin İlk Öğrenimi Hakkında**" Çev.: Nuri Ersey. İlk Öğretim. Cilt 28. Sayı: 511. 1 Mart 1963, s. 6-7.

Vans, Fatma. **Eğitimde Program Geliştirme**. Ankara: Sevinç M., 1971.